

ROBERT LITWIŃSKI
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0000-0002-5615-4450

POLICJA II RZECZYPOSPOLITEJ – POMIĘDZY NEGACJĄ A GLORYFIKACJĄ. HISTORIOGRAFIA I POSTULATY BADAWCZE. CZ. 1 – STAN BADAŃ DO 1989 ROKU¹

**POLICE OF THE SECOND REPUBLIC OF POLAND – BETWEEN
NEGATION AND GLORIFICATION. HISTORIOGRAPHY AND RESEARCH
POSTULATES. PART 1 – THE STATE OF RESEARCH UNTIL 1989**

Abstract

This article is part one of a discussion that attempts to examine the state of research on the history of the police in the Second Republic of Poland as presented in to-date historiography. My interest includes literature concerning both the State Police and the Police of the Silesian Voivodeship, two organisations independent from each other. The 1989/1990 timeline is obviously not accidental, as it was of great significance for the way research on public security organs in the interwar period was conducted.

The recent 100-year anniversary of the National Police created an excellent opportunity to assess the achievements pertaining to its history and the organisation modelled on it, i.e., the Police of the Silesian Voivodeship (PWŚI). Although their history has been the subject of several studies, it is worth taking a closer look at them trying to assess both the problems addressed and the quality of these studies. The author has made an attempt to carry out a quantitative and qualitative analysis of the existing literature, which is to lead to the identification of significant accomplishments, as well as to highlighting unexplored possibilities.

---

¹ Niniejszy tekst otwiera cykl trzech artykułów. Dwa pierwsze teksty podzielone zostały na okresy: 1) do 1989 r., 2) od lat dziewięćdziesiątych XX w. Trzeci natomiast został poświęcony problematyce losów policjantów po 1 IX 1939 r. W nim też znajdują się pełniejsze podsumowania i postulaty badawcze. Tekstu nie należy traktować jako wykazu bibliograficznego, choć starałem się dotrzeć do jak największej liczby prac. Niekiedy nie jest to łatwe ze względu na brak stosownej dystrybucji czy nawet informacji o ukazujących się wydawnictwach. Dlatego też przepraszam tych wszystkich autorów, których dokonania mogłem pominąć w prezentowanym cyklu.

The author has chosen scientific publications as a basis for his analyses. Publications of an occupational nature, that is, manuals, specialist materials, handbooks, course books, etc., remain outside the area of the author's interest.

The resulting analysis leads to the conclusion that it was not until the late 1980s that the one-sided image of the pre-war police, constructed through the discourse of repression against the "progressive" communist and workers' movements, began to be abandoned. However, still dominating was the factual history, unfortunately not preceded by theoretical reflections.

Key words: Polish historiography 1919–1989, Modern history, State Police, Police of the Silesian Voivodeship, the Second Republic of Poland

Słowa kluczowe: historiografia polska 1919–1989, historia najnowsza, Policja Państwowa, Policja Województwa Śląskiego, II Rzeczpospolita

WPROWADZENIE

Niedawna rocznica stulecia powołania Policji Państwowej (PP) stworzyła doskonałą okazję do podsumowania dorobku odnoszącego się do jej dziejów oraz organizacji na niej wzorowanej, to jest Policji Województwa Śląskiego (PWŚl.), w przypadku której mamy w 2022 roku do czynienia z podobnym jubileuszem. Pierwsza z nich funkcjonowała na obszarze piętnastu województw II Rzeczypospolitej (białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, lwowskiego, łódzkiego, krakowskiego, nowogródzkiego, poleskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, warszawskiego, wileńskiego, wołyńskiego) oraz miasta stołecznego Warszawy, druga z kolei na terenie autonomicznego województwa śląskiego. Były to dwie różne instytucje, co niestety do dzisiaj nie jest dla niektórych autorów, nawet tych zajmujących się dziejami organów bezpieczeństwa publicznego, takie oczywiste².

Ich dzieje doczekały się co prawda licznych opracowań, ale warto przyjrzeć się im bliżej. Dokonując charakterystyki historiografii jednej z wcześniejszych epok, Jacek Wijaczka słusznie bowiem zaznaczył, że „badania historyczne są prowadzone przez określoną grupę ludzi, historyków, od których zależy zarówno

² Na wyjaśnienie zasługuje zastosowany tytuł. Otóż przedmiotem moich dociekań jest historiografia dotycząca tych dwóch organizacji bezpieczeństwa publicznego. Poza sferą rozważań są inne organizacje działające tymczasowo i noszące miano „policji” (np. Policja Komunalna). PP jako organ wykonawczy władz państwowych i samorządowych, z zadaniem ochrony bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego, została utworzona na mocy ustawy sejmowej z 24 VII 1919 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1919, nr 61, poz. 363). Natomiast PWŚl., jako organ władz wojewódzkich, powołał wojewoda śląski rozporządzeniem z 17 VI 1922 r. (Dziennik Ustaw Śląskich 1922, nr 1, poz. 4).

tematyka, jak i – przede wszystkim – poziom tych badań”³. Wypada się więc zastanowić, jak ta kwestia przedstawiała się w przypadku interesującej mnie problematyki. Należy dokonać ilościowej i jakościowej charakterystyki autorów zajmujących się badaniami nad przedwojenną policją. Można również zadać następujące pytania: Jak przedstawia się stan historiografii policji? Czy poszczególni autorzy analizują i oceniają, czy tylko opisują i sprawozdają? Jakie możemy zaproponować postulaty badawcze na przyszłość? Jaka narracją charakteryzowało się piśmiennictwo na przestrzeni prawie 100 lat i co ją warunkowało? Czy możemy mówić w tym przypadku o istnieniu szkół/seminariów naukowych? Jak przedstawia się potencjał materiału źródłowego? Są to pytania mające doprowadzić do wskazania istotnych dokonań środowiska naukowego, ale również podkreślenia niewykorzystanych szans. Spróbuję więc, podążając za Rafałem Stobieckim, odnaleźć się „w roli historyka analizującego wartości; koncepcje towarzyszące i sterujące badaniem historycznym” i postaram się pokazać to, co leżało u podstaw takiej czy innej narracji historycznej⁴.

Historia policji⁵ nie jest zbyt popularna wśród badaczy niezwiązanych zawodowo z organami bezpieczeństwa publicznego, zresztą w gronie autorów stano-

³ Jacek Wijaczka, „Historiografia polska epoki wczesnonowoczesnej po 1989 roku. Próba oceny”, *Historyka* 47 (2017): 10.

⁴ Rafał Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020), 10. Pewne wskazówki i postulaty odnośnie historiografii policji sformułowałem już wcześniej. Zob. Robert Litwiński, „Uwagi do stanu badań nad Policją do Państwową”, *Res Historica* 11 (2000): 11–19; Robert Litwiński, „Okupacyjne losy policjantów w polskiej historiografii. Stan badań i postulaty badawcze”, *Studia Podlaskie XVII* (2007/2008): 283–298; Robert Litwiński, „Eyewitnesses' Accounts as an Historical Source. Research Experiences”, *Acta Poloniae Historica* 97 (2008): 127–136; Robert Litwiński, „Pamięć czy historia? Na marginesie badań nad służbami policyjnymi”, w *Świat z historią*, red. Piotr Witek, Marek Woźniak (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010), 69–74. Próbę podsumowania historiografii w województwie lubelskim podjął Zbigniew Siemak – zob. Zbigniew Siemak, „Stan badań nad źródłami o Policji Państwowej województwa lubelskiego z lat 1919–1939”, *Przegląd Policyjny* 1 (2005): 48–55. Z interesującą mnie historiografią usiłował się zmierzyć Marcin Mielnik. Przyznać jednak należy, że Jego omówienie jest bardzo pobieżne, a twierdzenie, iż w przypadku badań nad okresem międzywojennym „autorzy wszechstronnie przedstawiają organizację, działania formacji policyjnych oraz tematy poboczne” jest sformulowaniem życzeniowym i może niestety świadczyć o niezbyt dobrej orientacji Mielnika w literaturze przedmiotu. Nawet przywołanych przez Niego przykładów nie możemy uznać za reprezentatywne. Zob. Marcin Mielnik, „U źródeł policji polskiej. Spojrzenie na tradycje w literaturze dwudziestolecia międzywojennego”, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego* 8, 13 (2018): 88.

⁵ Termin „policja” traktuję w ścisłym tego słowa znaczeniu jako „korpus zorganizowany na sposób wojskowy” przeznaczony do zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, albowiem tak był pojmowany w II Rzeczypospolitej. Pomijam tym samym funkcjonujące wcześniej szersze ujęcie, traktujące termin „policja” jako synonim szeroko rozumianej administracji czy porządku wewnętrznego państwa. Zob. *Słownik języka polskiego*, red. Jan Karłowicz, Adam Kryński, Władysław Niedźwiedzki, t. IV (Warszawa: Kasa im. Mianowskiego, 1908), 532–533; Władysław Kawka, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym* (Wilno: Zakład Administracji i Prawa Administracyjnego Uniwersytetu Stefana Batorego, 1939), 3; Jerzy Malec, „Zakres i znaczenie terminu «policja» w literaturze politycznej schyłku

wią oni zdecydowaną mniejszość. Gdybyśmy uznali, że historia policji jest niejako młodszą i daleką agnatką historii wojskowości, o której to Jerzy Maroń pisał, że „nie cieszy się wielkim uznaniem wśród cywilnych badaczy przeszłości. Dość powściągliwie, by nie rzec: pogardliwie, oceniają oni znaczenie samej tematyki oraz wartość dorobku zajmujących się nią historyków dla historiografii”⁶, to stwierdzić należy, że zajmująca mnie problematyka jest oceniana jeszcze gorzej, a do jej krytyków dołączali nawet historycy wojskowi. Ale czy to oznacza, że nie należy jej badać? Wręcz przeciwnie. Historyk bowiem powinien zajmować się nie tylko obszarami przynoszącymi wartościowanie *in plus* określonej problematyki, ale również tymi, które nie cieszą się popularnością wśród polskich badaczy. Zgoła odmienne nastawienie możemy zaobserwować u zagranicznych autorów wykazujących od dłuższego czasu znaczne zainteresowanie analogiczną tematyką w poszczególnych państwach międzywojennej Europy⁷.

Na wstępie zaznaczę, że za podstawę moich rozważań przyjąłem zasadniczo publikacje o charakterze naukowym⁸. Poza sferą moich zainteresowań pozostawiam wydawnictwa o charakterze zawodowym (instrukcje, materiały specjalistyczne, podręczniki, skrypty itp.) wykorzystywane przez funkcjonariuszy w codziennej służbie, których całkiem sporo ukazało się już w okresie międzywojennym.

Rzeczypospolitej szlacheckiej”, *Studia Iuridica Lublinensia* XXV (2016): 617–628; Karol Dąbrowski, „Ewolucja pojęcia policji w kontekście genezy żandarmerii w Niemczech”, *Studia Iuridica Lublinensia* XXV (2016): 205–218.

⁶ Jerzy Maroń, *O osobliwościach polskiej historii wojskowości* (Wrocław: Chronicon, 2013), 7. Przyznać należy, że jest to niezwykle wartościowa praca, nie tylko dla specjalistów z zakresu historii wojskowości, weryfikująca wiele kwestii funkcjonujących w literaturze przedmiotu, ale także zwracająca uwagę na obecne w piśmiennictwie nieprawidłowości.

⁷ Wspomnieć należy m.in. następujące prace: George C. Browder, *Foundations of the Nazi Police State: The Formation of Sipo and SD* (Lexington: University Press of Kentucky, 1990); Clive Emsley, *The English Police. A Political and Social History* (London: Routledge, 1996); Clive Emsley, *Crime, Police, and Penal Policy: European Experiences 1750–1940* (Oxford: Oxford University Press, 2007); *Theories and Origins of the Modern Police*, red. Clive Emsley (Florence: Taylor & Francis Ltd, 2011); Malcolm Anderson, *In Thrall to Political Change: Police and Gendarmerie in France* (Oxford: Oxford University Press, 2011); Jonathan Dunnage, *Mussolini's Policemen: Behaviour, Ideology and Institutional Culture in Representation and Practice* (Manchester: Manchester University Press, 2017). Warto też odnotować efekty prac zespołów badawczych: Paul Lawrence, Francis Dodsworth, Robert M. Morris, *The Making of the Modern Police, 1780–1914*, part I, vol. 1–3 (London: Routledge, 2014); Paul Lawrence, Janet Clark, Rosalind Crone, Haia Shpayer-Makov, *The Making of the Modern Police, 1780–1914*, part II, vol. 4–6 ([s.l.]: Routledge, 2014).

⁸ Czasami odnoszę się do wydawnictw popularnych, ale czynię to z konieczności weryfikacji rezultatu pracy poszczególnych autorów, prawdopodobnie traktujących swe prace jako naukowe.

PIŚMIENICTWO DO 1939 ROKU

Problematyka związana z historią organów policyjnych była przedmiotem rozważań autorów już w okresie międzywojennym. Poszczególne publikacje ukazywały się przeważnie na łamach prasy policyjnej i specjalistycznych czasopism. W tej pierwszej grupie wymienić można takie tytuły jak: *Gazeta Policji Państwowej*, *Gazeta Administracji i Policji Państwowej*, *Gazeta Administracji*, *Na Posterunku* czy *Głos Rodziny Policyjnej*. Choć umieszczano w nich ciekawe artykuły, to nie można ich zaliczyć do prac o charakterze naukowym.

Nie brakowało również wydawnictw zwartych. W tym przypadku na uwagę zasługują między innymi: *Dziesięciolecie służby bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, pod redakcją Edwarda Grabowieckiego (Warszawa 1925); Franciszek Nowak, „Organizacja służby bezpieczeństwa w powiecie łódzkim 1918–1928”, w *10 lat Odrodzonej Polski w życiu powiatu łódzkiego* (Łódź 1929); *Policja państwowa 1919–1928* (Warszawa 1929). W większości przypadków są to prace popularyzatorskie. Za naukową nie możemy również uznać książki Władysława Strzeleckiego poświęconej bezpieczeństwu na ziemiach polskich, którą wydał Instytut Propagandy Państwowo-Twórczej. Autor, zresztą ówczesny nadkomisarz PP, definiując swą publikację jako „krótki szkic”, nawet nie ukrywał, że jego celem jest popularyzacja informacji dotyczących kształtowania się służby bezpieczeństwa w Polsce⁹. Podobny charakter miała również praca Jana Misiewicza¹⁰.

Z pewnością wśród opracowań naukowych na uwagę zasługują książkowe publikacje prawników: Władysława Kawki zajmującego się policją w ujęciu historycznym¹¹ i Leona Peipera przybliżającego kwestię instytucji tajnych współpracowników policji¹², a także komendanta śląskiej policji Józefa Żółtaszka podejmującego zagadnienia bezpieczeństwa publicznego¹³.

Interesujące mnie teksty odnajdziemy również na łamach ukazującego się od 1936 roku *Przeglądu Policyjnego*, który uznać należy za pierwsze czasopismo policyjne o charakterze naukowym. Prezentowano w nim przede wszystkim poglądy dotyczące funkcjonowania ówczesnej policji. Na uwagę zasługują z pewnością ustalenia oficerów policji: Józefa Żółtaszka¹⁴, Władysława Sobolewskiego¹⁵,

⁹ Władysław Strzelecki, *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia grodowego do granatowej armii* (Warszawa: Instytut Propagandy Państwowo-Twórczej, 1934), 9.

¹⁰ Jan Misiewicz, *Służba Policji Państwowej* (Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1933).

¹¹ Kawka, *Policja w ujęciu historycznym*.

¹² Leon Peiper, *O instytucji konfidentów i prowokatorów* (Lwów: Głos Prawa, 1931).

¹³ Józef Żółtaszek, *U podstaw organizacji służby bezpieczeństwa* (Warszawa: [s.n.], 1930).

¹⁴ Józef Żółtaszek, „Uwagi o organizacji oddziałów policyjnych”, *Przegląd Policyjny* 3 (1936): 194–201; Józef Żółtaszek, „Polityka bezpieczeństwa”, *Przegląd Policyjny* 2 (1937): 82–97; Józef Żółtaszek, „Koordynacja działań śledczych według *modus operandi*”, *Przegląd Policyjny* 1 (1938): 7–12; Józef Żółtaszek, „Usprawnienie organizacji bezpieczeństwa publicznego”, *Przegląd Policyjny* 2 (1938): 82–90.

¹⁵ Władysław Sobolewski, „Laboratoria i instytuty kryminalistyczne. Z okazji dziesięciolecia laboratorium policyjnego w Warszawie”, *Przegląd Policyjny* 5 (1937): 322–337.

Stanisława Iwaszki¹⁶ czy Aleksandra Reszczyńskiego¹⁷, a także oficera żandarmerii Jana Bednarskiego¹⁸, którzy wykorzystywali swoje zawodowe doświadczenie do rzetelnej analizy poszczególnych zjawisk będących przedmiotem ich zainteresowań.

Zwłaszcza jednak insp. PP Juliusz Kozolubski – mający za sobą staż w École Spéciale Militaire de Saint-Cyr we Francji, ukończoną Wyższą Szkołę Wojenną, studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem Waława Tokarza i posiadający w swym dorobku kilka prac, głównie z zakresu historii wojskowości – w jednej ze swych publikacji zawarł, bazując przede wszystkim na materiałach służb bezpieczeństwa, wiele wartościowych informacji dotyczących organizacji policyjnych w dwudziestolecie międzywojennym¹⁹. Wspomnieć również wypada recenzję autorstwa Czesława Rokickiego dotyczącą obrazu policji w pamiętnikach chłopów (ukazujących się w latach 1935–1936²⁰) i prezentującą jej udział w utrzymaniu bezpieczeństwa wewnętrznego²¹.

Interesujące mnie prace odnaleźć można na łamach „Archiwum Kryminologicznego” poświęconego kryminologii, kryminalistyce i prawu karnemu. Opublikowano tam kilka ważnych rozpraw bazujących na źródłach policyjnych. Na uwagę zasługują teksty autorów pochodzących z grona funkcjonariuszy policji: Józefa Piątkiewicza piszącego z Józefem Jakubcem o daktyloskopii²², Leona Naglera koncentrującego się na międzynarodowej współpracy policji²³, Antoniego Sitkowskiego analizującego mechanizmy prewencji²⁴ czy Stanisławy Paleolog rozpatrującej z Pawłem Horoszowskim (prawnikiem, specjalistą w dziedzinie kryminalistyki i kryminologii) kwestie przeciwdziałania sutenerstwu²⁵. Druga grupa autorów rekrutowała się ze środowiska prawniczego. Henryk Strasman pisał o zwalczaniu zawodowej przestępczości²⁶, Leon Radzinowicz – o statystyce

¹⁶ Stanisław Iwaszko, „Rola i znaczenie Policji Państwowej na Huculszczyźnie”, *Przegląd Policyjny* 1 (1938): 29–44.

¹⁷ Aleksander Reszczyński, „Policja a społeczeństwo”, *Przegląd Policyjny* 2 (1938): 91–96.

¹⁸ Jan Bednarski, „Rola Policji Państwowej w wojskowym procesie karnym”, *Przegląd Policyjny* 2 (1938): 130–135.

¹⁹ Juliusz Kozolubski, „Dwudziestolecie Policji Państwowej w Polsce”, *Przegląd Policyjny* 6 (1938): 402–426.

²⁰ Czesław Rokicki, „Policja w pamiętnikach chłopów”, *Przegląd Policyjny* 4 (1937): 306–311.

²¹ *Pamiętniki chłopów*, oprac. Ludwik Krzywicki (Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego, seria I, 1935, seria II, 1936).

²² Józef Piątkiewicz, Józef Jakubiec, „Daktyloskopia czy alibi?”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 1 (1933): 70–82.

²³ Leon Nagler, „Międzynarodowa komisja policji kryminalnej”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 1 (1933): 139–142.

²⁴ Antoni Sitkowski, „Instytucja «dossiers» na usługach policji”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 3–4 (1933): 489–497; Antoni Sitkowski, „Statystyka przestępczości zawodowej na terenie Warszawy”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 3–4 (1933): 498–503.

²⁵ Stanisława Paleolog, Paweł Horoszowski, „Sutenerstwo na terenie Warszawy”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 3–4 (1933): 504–510.

²⁶ Henryk Strasman, „Zwalczanie przestępczości zawodowej”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 3–4 (1933): 465–476. Na uwagę zasługuje również rozprawa napisana wspólnie z Józefem

przestępczości²⁷, a Izabela Chojcka-Boniecka wraz z Olgierdem Missuną – o statystyce dochodzeniowo-śledczej²⁸. Statystyką przestępczości kryminalnej zajął się również przedstawiciel Głównego Urzędu Statystycznego Karol Czernicki²⁹. Zauważalne jest więc, że niektóre zagadnienia były eksplorowane z różnych perspektyw zawodowych.

W piśmiennictwie międzywojennym obecność policji w publikowanej mемуarystyce była jedynie śladowa. W tym przypadku wymienić należy wspomnienia Henryka Wardęskiego³⁰. Do tej kategorii możemy zaliczyć również doświadczenia kryminalne z czasów służby spisane przez Władysława Nowaka³¹, Ludwika Mariana Kurnatowskiego³² i Daniela Bachracha³³. W notowanych przez nich wspomnieniach odnajdziemy nie tylko informacje na temat spraw organizacyjnych i stosowanych metod śledczych, ale również wartościową charakterystykę środowisk przestępczych, stanu bezpieczeństwa publicznego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej oraz relacji pomiędzy społeczeństwem a policją.

Jak możemy więc zauważyć, w okresie międzywojennym wśród autorów dominowali przedstawiciele środowiska prawniczego oraz funkcjonariusze policji, którzy poruszali interesującą mnie problematykę przede wszystkim z racji swoich zainteresowań zawodowych. Powoływali się przy tym na dokumentację wytwarzaną przez resorty spraw wewnętrznych i sprawiedliwości. Pojedynczy autorzy wywodzili się z żandarmerii i środowiska urzędniczego. Naturalne jest, że liczba tych prac nie była wówczas zbyt duża. Wszak obie formacje ówczesnie

---

Jakubcem (Henryk Strasman, Józef Jakubiec, „Oględziny miejsca przestępstwa”, *Archiwum Kryminologiczne* I, 3–4 (1933): 477–488), w której autorzy nawiązują m.in. do sprawy Rity Gorgonowej.

²⁷ Leon Radzinowicz, „Przestępczość w Polsce w latach 1924–1933 na podstawie policyjnej statystyki kryminalnej”, *Archiwum Kryminologiczne* II, 1–2 (1935/1937): 1–132; Leon Radzinowicz, „Struktura przestępczości w Polsce w świetle statystyki sądowej”, *Archiwum Kryminologiczne* II, 3–4 (1935/1937): 361–439.

²⁸ Izabela Chojcka-Boniecka, Olgierd Missuna, „Statystyka dochodzeniowo-śledcza”, *Archiwum Kryminologiczne* II, 3–4 (1935/1937): 511–518.

²⁹ Karol Czernicki, „Przestępczość w Polsce w latach 1935–1937 według policyjnej statystyki kryminalnej”, *Archiwum Kryminologiczne* III, 1–2 (1939): 181–222.

³⁰ Henryk Wardęski, *Moje wspomnienia policyjne* (Warszawa: Stowarzyszenie Policyjny Dom Zdrowia, 1925). Praca ta została w ostatnim czasie wznowiona (Henryk Wardęski, *Moje wspomnienia policyjne* (Warszawa: Komenda Główna Policji, 2021).

³¹ Władysław Nowak, *Pamiętniki Władysława Nowaka emer. komisarza Policji Państwowej wojew. warszaw.* (Warszawa: [s.n.], 1927).

³² Zob. m.in.: Ludwik Marian Kurnatowski, *Branka cyganów* (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1931); Ludwik Marian Kurnatowski, *Tajemnica belwederu* (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1931); Ludwik Marian Kurnatowski, *Od 1908 do dzisiaj* (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1932); Ludwik Marian Kurnatowski, *Obłęd złota* (Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1932). Kilka lat temu prace tego autora zaczęło wznawiać Wydawnictwo CM w ramach serii *Kryminały przedwojennej Warszawy*.

³³ Wspomnienia były zamieszczane m.in. na łamach *Expressu Wieczornego Ilustrowanego* czy *Ostatnich Wiadomości Krakowskich*. Kilka lat temu zaczęło je wznawiać Wydawnictwo CM w ramach serii *Kryminały przedwojennej Warszawy*.

funkcjonowały. Brakowało więc przede wszystkim odpowiedniego dystansu czasowego do czynienia refleksji badawczych, a i tradycja rodzimych rozważań w tej problematyce była stosunkowo młoda. Niemniej jednak te publikacje, które powstały, charakteryzowały się stosunkowo wysokim poziomem merytorycznym.

LATA 1945–1989

Okres powojenny nie sprzyjał niestety rzetelnym badaniom nad historią policji. W kraju trwały rozliczenia z przeszłością sanacyjną i nic dziwnego, że oceniano ją bardzo negatywnie. Nie czyniono przy tym rozróżnienia na PP i PWŚl. Nie dostrzegano odrębności formacji śląskiej i posługiwano się jednym szyldem Policji Państwowej lub po prostu policji granatowej. Jeżeli już zajmowano się ich historią, to tylko przy próbach oskarżeń policji o „antydemokratyczny charakter” w związku z tłumieniem „postępowych” haseł ruchu komunistycznego/robotniczego, „faszystowską politykę”, kolaborację z Niemcami w czasie wojny itp.

Znakomicie w ten nurt rozliczeniowy wpisywało się chociażby opublikowanie w 1963 roku fragmentów dziennika ostatniego komendanta głównego PP – gen. insp. Kordiana Zamorskiego³⁴. Ich edycja została przeprowadzona bardzo niestarannie i zawierała dużo błędów, na co zwrócił uwagę niedługo po publikacji prof. Stanisław Płoski, pisząc do redakcji czasopisma o ignorancji i braku staranności autorów opracowania³⁵. Warto zaznaczyć, że samo opublikowanie zapisków spotkało się również z dezaprobatą ze strony ich twórcy, który swój sprzeciw zamieścił w formie listu na łamach paryskiej *Kultury*³⁶.

Niektórzy autorzy, szczególnie w latach sześćdziesiątych XX wieku, jeżeli zajmowali się sprawami przedwojennych organizacji bezpieczeństwa publicznego, to koncentrowali się na organizacjach o charakterze lewicowym – Pogotowiu Bojowym Polskiej Partii Socjalistycznej oraz poszczególnych milicjach ludowych³⁷. Przy okazji dostarczali jednak również cennych informacji na temat samej genezy PP³⁸. O policji można było natomiast pisać przy okazji innych

³⁴ „«Zapiski» generała Józefa Kordiana Zamorskiego”, oprac. Władysław Mroczkowski, Tadeusz Sierocki, *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939* VI (1963): 191–237.

³⁵ Stanisław Płoski, „W sprawie zapisek gen. Józefa Kordiana Zamorskiego”, *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939* VIII (1964): 155–156.

³⁶ Kordian Zamorski, „List do Redakcji z 9 VIII 1963 r.”, *Kultura* (Paryż) 9/191 (1963): 157.

³⁷ W przypadku milicji nie możemy mówić o jednej organizacji – w pewnym momencie było ich nawet kilka. Zob. Robert Litwiński, „Lubelskie służby bezpieczeństwa publicznego w okresie listopad 1918 – lipiec 1919 roku”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska F*, LII/LIII (1997/1998): 362–363.

³⁸ Artrur Leinwand, *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa w Polsce 1917–1919* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1972); Emil Horoch, „Działalność Milicji Ludowej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1919”, *Rocznik Lubelski* XI (1968): 25–39.

zagadnień, na przykład omawiając ustrój władz i organizację kancelarii, jak to w bardzo dobry sposób uczynił w kontekście lubelskim Wojciech Zyśko³⁹.

Wyjątkiem z pewnością były łamy *Polskiego Słownika Biograficznego*, na których już od schyłku lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku zamieszczano fachowo przygotowywane biogramy niektórych funkcjonariuszy, między innymi Jana Grabowieckiego⁴⁰, Adama Kocura⁴¹, Juliusza Kozolubskiego⁴², Janusza Jagryma-Maleszewskiego⁴³, Leona Naglera⁴⁴, Franciszka Przymusińskiego⁴⁵ czy Władysława Pytlańskiego⁴⁶.

Problematyka policyjna incydentalnie była też poruszana w publikacjach emigracyjnych, wśród których wymienić należy przede wszystkim pracę Stanisławy Paleolog (z przedmową Dorothy Peto, byłej komisarz Metropolitan Police, oraz epilogiem Kordiana Zamorskiego), koncentrującą się na służbie policjantek. Autorka, stojąca w przeszłości na czele policji kobiecej, przybliżyła między innymi organizację służby funkcjonariuszek, przeciwdziałanie prostytucji i chorobom wenerycznym, współpracę międzynarodową, zwalczanie przestępczości, w tym handlu kobietami i przestępstw na tle seksualnym, oraz opiekę nad dziećmi i młodzieżą⁴⁷. Na uwagę z pewnością zasługuje także działalność, którą na emigracji prowadził Juliusz Kozolubski. Wykorzystując swe naukowe przygotowanie, starał się dokumentować losy policjantów po 1 września 1939 roku. Swych ustaleń niestety jednak nie publikował⁴⁸.

Również autorzy przebywający poza krajem nie poruszali w zasadzie interesującej mnie problematyki. Uznać to jednak możemy za naturalne, bo u podłoża takiego stanu rzeczy leżało kilka przyczyn: 1) zbyt krótki okres od zakończenia działalności przez przedwojenne organizacje policyjne, niepozwalający na stawianie rzetelnych, naukowych ocen na temat ich aktywności w utrzymaniu bezpieczeństwa publicznego; 2) zbyt duże emocje towarzyszące ocenie polityki

³⁹ Wojciech Zyśko, „Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918–1939 i ich pozostałość aktowa w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie”, *Archeion* 46 (1967): 139–153.

⁴⁰ S. Dąbrowski, „Grabowiecki Jan Edward, pseud. Sirkowski (1869–1935)”, *Polski Słownik Biograficzny* VIII (1959–1960): 473–474.

⁴¹ Franciszek Szymiczek, „Kocur Adam (1894–1965)”, *Polski Słownik Biograficzny* XIII (1967–1968): 233–234.

⁴² Stanisław Herbst, „Kozolubski Juliusz Marcin (1897–1964)”, *Polski Słownik Biograficzny* XV (1970): 42.

⁴³ Piotr Stawecki, „Maleszewski (Jaxa-Maleszewski) Janusz Zygmunt Jakub, pseud. Zygmunt Jagrym (1879–1942)”, *Polski Słownik Biograficzny* XIX (1970): 305–306.

⁴⁴ Piotr Stawecki i Alina Szklarska-Lohmannowa, „Nagler Leon (1884–1939)”, *Polski Słownik Biograficzny* XXII (1977): 441.

⁴⁵ Marek Getter, „Przymusiński Franciszek August (Augustyn)”, *Polski Słownik Biograficzny* XXIX (1986): 214–216.

⁴⁶ „Pytlański Władysław, pseud. Pytla”, *Polski Słownik Biograficzny* XXIX (1986): 521–522.

⁴⁷ Stanisława Paleolog, *The Women Police of Poland (1925–1939)* (Westminster: The Association for Moral and Social Hygiene, 1957). Dopiero w 2020 r. miało miejsce polskie wydanie tej pracy. Zob. Stanisława Paleolog, *Policja kobieca w Polsce (1925–1939)* (Warszawa: Komenda Główna Policji, 2020).

⁴⁸ Studium Polski Podziemnej w Londynie, Kolekcja Juliusza Kozolubskiego.

prowadzonej przez sanację; 3) brak autorów, którzy w przeciwieństwie do na przykład badaczy zajmujących się historią wojskowości poświęciliby swoją naukową refleksję właśnie problematyce będącej podstawą omawianych tu zagadnień.

Charakteryzując powojenną historiografię, Rafał Stobiecki słusznie zauważył, że dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku zaczęto publikować znaczące prace dotyczące różnych aspektów historii II Rzeczypospolitej, „co w znacznym stopniu ułatwiła bardziej liberalna cenzura i zmieniająca się polityka archiwalna”⁴⁹. W ten trend wpisywało się również piśmiennictwo poświęcone przedwojennej policji. Jednakże w tym przypadku był to proces odłożony nieco w czasie. Jedną z przyczyn był z pewnością fakt, że wśród autorów bezdyskusyjnie dominowali ci, których kształtowało miejsce pracy poza środowiskiem akademickim i służba w resorcie spraw wewnętrznych. Wywierało to z pewnością istotny wpływ na sposób uprawiania przez nich historiografii. W przypadku historyków wywodzących się z Milicji Obywatelskiej zdecydowanie bardziej dawały o sobie znać nie tylko kwestie ideologiczne, ale także relacje służbowe wpływające na narrację w poszczególnych pracach⁵⁰. Autorzy związani z tradycyjnymi ośrodkami akademickimi, a niepracujący w służbach mundurowych, stali więc z jednej strony na zdecydowanie lepszej pozycji jeżeli chodzi o perspektywy rozwoju naukowego, ale z drugiej – tylko incydentalnie poruszali historię służb policyjnych.

To właśnie w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku pojawiły się pierwsze prace ukazujące PP przez pryzmat represji stosowanych wobec ruchu komunistycznego i robotniczego. Najwcześniej takie ujęcie zaprezentował Krzysztof Urbański koncentrujący się na województwie kieleckim i omawiający ważne informacje dotyczące organizacji policji⁵¹. Tym nurtem podążył w swych pracach Józef Ławnik⁵² – szczególnie w monografii szeroko potraktował interesujące mnie kwestie. Choć jego praca dotyczy właśnie represji stosowanych przez policję wobec partii robotniczych, ruchu komunistycznego, związków zawodowych i wystąpień bezrobotnych, to przecież jako pierwszy przekazał wiele cennych i nadal aktualnych informacji dotyczących genezy, organizacji i miejsca policji w strukturze aparatu państwowego. Wspomniał o odrębnościach śląskiej policji, ale błędnie przyporządkował ją pod względem służbowym KGPP w Warszawie. Z pewnością wartość pracy zwiększało wykorzystanie źródeł przechowywanych

⁴⁹ Wskazuje przy tym m.in. na prace Andrzeja Ajnenkiela, Andrzeja Chojnowskiego, Andrzeja Garlickiego, Adolfa Juzwenki, Jerzego Holzera, Janusza Pajewskiego, Andrzeja Zakrzewskiego i Janusza Żarnowskiego. Stobiecki, *Historiografia PRL*, 165.

⁵⁰ Taki wniosek stawiam po analizie piśmiennictwa nie tylko z lat poprzedzających okres transformacji ustrojowej, ale niestety również prac wydanych niedawno, których autorami są funkcjonariusze policji. W wielu przypadkach mamy *de facto* do czynienia z życzeniową historiografią, zgodną z oczekiwaniami decydentów. *Per analogiam* można to w moim odczuciu odnieść również do okresu sprzed 1989 r.

⁵¹ Krzysztof Urbański, „System represji wobec KPP w świetle praktyki województwa kieleckiego w latach 1918–1939”, *Z Pola Walki* 3 (1976): 33–58.

⁵² Józef Ławnik, „Represje policyjne wobec ruchu komunistycznego w Polsce 1918–1939”, *Z Pola Walki* 3 (1978): 25–52; Józef Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1979).

w Centralnym Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Centralnym Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, które w ówczesnym czasie były dostępne jedynie dla wybranych. Praca ta nie jest rzecz jasna wolna od naleciałości ideologicznych i subiektywnych sądów, co jednak wydaje się zrozumiałe, jeśli weźmiemy pod uwagę czas jej powstania. Mimo to kolejni historycy wciąż się na nią powołują. Od wspomnianej konwencji odbiegała natomiast publikacja Jana Jadacha poświęcona policji w województwie kieleckim⁵³.

Rozwój badań nad przedwojenną policją nastąpił w latach osiemdziesiątych XX wieku. Co prawda nadal pisano o niej przez pryzmat wspomnianych działań represyjnych (Jan Borkowski⁵⁴, Henryk Kopczyk wspólnie z Andrzejem Peplóńskim⁵⁵, następnie już samodzielnie Andrzej Peplóński⁵⁶ oraz Andrzej Misiuk⁵⁷), ale co ważniejsze, zakres poruszanych zagadnień uległ rozszerzeniu⁵⁸. Kwestię organizacji policji w skali ogólnopolskiej poruszyli Henryk Kopczyk⁵⁹ i Andrzej Misiuk⁶⁰. Zainicjowane zostały także badania nad historią kryminalistyki. W tym przypadku wymienić należy przede wszystkim ważne, bo koncentrujące się na funkcjonowaniu policyjnych laboratoriów, prace Wacława Brzęka nawiązującego

⁵³ Jan Jadach, „Policja Państwowa w województwie kieleckim w latach 1919–1939”, *Studia Kieleckie* 2 (1977): 33–47.

⁵⁴ Jan Borkowski, „Represje policyjne w II RP”, *Pokolenia* 3 (1981): 128–136.

⁵⁵ Henryk Kopczyk, Andrzej Peplóński, „Zwalczanie ruchu komunistycznego przez policję polityczną II Rzeczypospolitej (1918–1926)”, *Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych* 31 (1982): 34–57.

⁵⁶ Andrzej Peplóński, „Udział organów bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej w inwigilacji ruchu komunistycznego w latach 1918–1926”, *Z Pola Walki* 1–2 (1982): 183–198; Andrzej Peplóński, „Współpraca wojskowych i policyjnych służb informacyjnych w zwalczaniu ruchu komunistycznego w Polsce 1918–1926”, *Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych* 41 (1985): 138–153.

⁵⁷ Andrzej Misiuk, „System represji policyjnych wobec ruchu robotniczego w świetle wystąpień posłów komunistycznych w sejmie w latach 1920–1926”, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW* 4 (1985): 759–771.

⁵⁸ O stopniowym rozwoju badań nad interesującą mnie problematyką może świadczyć jej obecność nie tylko w pracach magisterskich, ale również doktorskich. Wśród tych ostatnich przede wszystkim należy wymienić rozprawę Andrzeja Peplóńskiego: Andrzej Peplóński, „Miejsce i rola policji państwowej w zwalczaniu ruchu komunistycznego w Polsce w l. 1918–1926”, promotor Marian Leczyk (praca doktorska, Wojskowa Akademia Polityczna, 1982). W kolejnych latach stopnie doktora na podstawie prac poświęconych historii policji uzyskali m.in.: Adam Hempel, „Policja granatowa w Generalnej Guberni w latach 1939–1945”, promotor Zygmunt Hemmerling (praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, 1983); Andrzej Misiuk, „Organizacja instytucji policyjnych na ziemiach polskich w latach 1918–1926 (geneza, przemiany ustrojowe i obsada personalna)”, promotor Karol Grünberg (praca doktorska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1988).

⁵⁹ Henryk Kopczyk, „Organy bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej po przewrocie majowym w 1926 roku (Struktura, zakres i niektóre metody działania)”, *Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych* 33 (1983): 185–205.

⁶⁰ Andrzej Misiuk, *Od MSW do Posterunku PP. Dzieje ustroju organów policyjnych i administracyjnych w II RP w latach 1919–1926* (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1988); Andrzej Misiuk, „Organizacja policji politycznej w Polsce w latach 1919–1923”, *Problemy Kryminalistyki* 185–186 (1989): 329–340.

do przedwojennych ustaleń Władysława Sobolewskiego⁶¹. Problematyka kryminalistyczna znalazła się również w kręgu badań Jerzego Koniecznego⁶² oraz Andrzeja Peplńskiego⁶³.

Kolejnym zagadnieniem, którego badanie wówczas zainicjowano, była geneza przedwojennej policji. Pisał na ten temat Andrzej Misiuk⁶⁴, ale na szczególną uwagę moim zdaniem zasługuje w tym przypadku wcześniejszy, bardzo dobry artykuł autorstwa Jerzego Kochanowskiego reprezentującego tradycyjne środowisko akademickie, poświęcony pracom nad kształtem służb policyjnych prowadzonym w latach Wielkiej Wojny. Z pewnością jest to jeden z najlepszych tekstów, jaki dotychczas opublikowano. Powstał na podstawie rzetelnie przeprowadzonej kwerendy i ukazał się nie na łamach czasopisma resortowego, ale w renomowanym *Przeglądzie Historycznym*⁶⁵.

Obok sygnalizowanych już kwestii odnoszono się do problemów organizacji szkolnictwa policyjnego (Andrzej Peplński⁶⁶ i Jan Popławski⁶⁷). Odnotować również należy ustalenia Jana Milczarka, który w kontekście powiatu wieluńskiego zajął się problematyką archiwistyki, czym nawiązał do koncepcji zainicjowanej przez Wojciecha Zyškę⁶⁸.

Na zakończenie tej części rozważań warto wspomnieć pracę Andrzeja Abramskiego i Jerzego Koniecznego, która co prawda dotyczy historii bezpieczeństwa w ujęciu przekrojowym od czasów najdawniejszych, ale dostarcza wielu ważnych informacji na temat powstania i unifikacji PP, genezy PWŚL., służby śledczej, szkolnictwa policyjnego oraz polskiej myśli kryminalistycznej⁶⁹.

⁶¹ Wacław Brzęk, „Laboratoria kryminalistyczne Policji państwowej”, *Problemy Kryminalistyki* 144 (1980): 361–366; Wacław Brzęk, „Daktyloskopia w Polsce okresu międzywojennego”, *Problemy Kryminalistyki* 145–146 (1980): 510–523; Wacław Brzęk, „Pionierzy polskiej kryminalistyki”, *Problemy Kryminalistyki* 155 (1982): 154–167; Wacław Brzęk, „Kryminalistyczne badania broni palnej w praktyce laboratorium policyjnego KG PP w okresie międzywojennym”, *Problemy Kryminalistyki* 164 (1984): 319–330; Wacław Brzęk, Antoni Feluś, „Kryminalistyczne badania dokumentów w świetle polskiej literatury i praktyki okresu międzywojennego”, *Problemy Kryminalistyki* 147–148 (1980): 702–715.

⁶² Jerzy Konieczny, „Koncepcje taktyczno-kryminalne Józefa Żółtaszka”, *Problemy Kryminalistyki* 156 (1982): 351–361.

⁶³ Andrzej Peplński, „Inwigilacja i rejestracja kryminalna w policji państwowej”, *Problemy Kryminalistyki* 164 (1984): 331–338; Andrzej Peplński, „Organizacja policji kryminalnej w II Rzeczypospolitej”, *Problemy Kryminalistyki* 165 (1984): 466–474.

⁶⁴ Andrzej Misiuk, „Tworzenie się polskich organów policyjnych w okresie I wojny światowej (1914–1918)”, *Problemy Kryminalistyki* 176 (1987): 247–256.

⁶⁵ Jerzy Kochanowski, „O kształt polskiej policji (styczeń 1917 – listopad 1918)”, *Przegląd Historyczny* 3 (1986): 481–493.

⁶⁶ Andrzej Peplński, „Wyszkolenie w Policji Państwowej”, *Problemy Kryminalistyki* 153–154 (1981): 596–602.

⁶⁷ Jan Popławski, „Organizacja szkolenia Policji Państwowej w Polsce w okresie międzywojennym”, *Problemy Kryminalistyki* 161 (1983): 498–507.

⁶⁸ Jan Milczarek, „Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wieluniu oraz posterunki powiatu wieluńskiego w latach 1918–1939 i ich kancelaria oraz pozostałość aktowa”, *Rocznik Łódzki* 32 (1982): 305–326.

⁶⁹ Andrzej Abramski, Jerzy Konieczny, *Justycjariusze, hutmani, policjanci. Z dziejów służb ochrony porządku w Polsce* (Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1987).

PODSUMOWANIE

Pod wpływem wystąpienia Krzysztofa Zamorskiego na XX Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Lublinie, gdzie stwierdził między innymi, że „Po roku 1980, po powstaniu «Solidarności» i rewolucji, jaką z sobą przyniosła, w naszej historiografii zwycięża potrzeba wolności”⁷⁰, spróbowałem się przyrzec, czy cezura 1980 roku była jakaś wyjątkowa również w przypadku podjętej przeze mnie problematyki. Niestety mogę udzielić jedynie odpowiedzi przeczącej. Środowisko autorów wywodzących się z szeregów milicji albo związanych z resortem spraw wewnętrznych było wówczas po prostu jeszcze zbyt hermetyczne, publikowało ponadto przede wszystkim w wydawnictwach resortowych. Nic też dziwnego, że na bardziej obiektywne podejście i zarzucenie ideologicznej manieri pisarskiej przyszło poczekać jeszcze kilka lat. Z pewnością nową jakość wprowadził przywołany Jerzy Kochanowski, on jednakże reprezentował tradycyjne środowisko uniwersyteckie.

Gdybym jednak miał dokonać pewnego wartościowania piśmiennictwa z lat osiemdziesiątych XX wieku, to z pewnością za inicjatora interesujących mnie badań zajmującego się *stricte* historią policji uznać należy Andrzeja Peplńskiego. Dołączył do niego następnie Andrzej Misiuk. I choć autorów poruszających problematykę policyjną było więcej, to jednak tę dwójkę, wywodzącą się właśnie z resortu, uznać należy *de facto* za prekursorów rzetelnych badań nad historią policji.

Dopiero u schyłku lat osiemdziesiątych XX wieku zaczęto odchodzić od jednostronnego obrazu policji konstruowanego przez dyskurs represyjności wobec „postępowych” ruchów komunistycznych i robotniczych. Nadal jednak dominowała historia faktograficzna, niepoprzedzana niestety rozważaniami teoretycznymi. Pojawiła się przy tym tendencja, która rozwinęła się później w latach dziewięćdziesiątych, a którą Rafał Stobiecki określił mianem „swoistego «uwiedzenia» historyków przez ideę Prawdy”, zmierzająca do szybkiej likwidacji „białych plam” i przywrócenia wiedzy o przeszłości⁷¹. Niestety w przypadku podjętej tu problematyki było to aż nadto widoczne, albowiem od negacji przedwojennej policji, widocznej od lat czterdziestych do początku lat osiemdziesiątych XX wieku, zaczęto przechodzić, często wręcz bezrefleksyjnie, do nadmiernej jej gloryfikacji.

⁷⁰ Krzysztof Zamorski, „Doświadczenie historiografii PRL z perspektywy przełomu 1989 roku”, XX Powszechny Zjazd Historyków Polskich, <http://xxpzhp.umcs.lublin.pl/referaty/>, 6 (dostęp 12.04.2021 r.).

⁷¹ Stobiecki, *Historiografia PRL*, 200.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1919, nr 61, poz. 363.

Dziennik Ustaw Śląskich 1922, nr 1, poz. 4.

„«Zapiski» generała Józefa Kordiana Zamorskiego”, oprac. Władysław Mroczkowski, Tadeusz Sierocki. *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939 VI* (1963): 191–237.

WSPOMNIENIA, LISTY

Kurnatowski, Ludwik Marian. *Branka Cyganów*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1931.

Kurnatowski, Ludwik Marian. *Oblęd złota*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1932.

Kurnatowski, Ludwik Marian. *Od 1908 do dzisiaj*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1932.

Kurnatowski, Ludwik Marian. *Tajemnica belwederu*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój, 1931.

Nowak, Władysław. *Pamiętniki Władysława Nowaka emer. komisarza Policji Państwowej wojew. warszaw.* Warszawa: [s.n.], 1927.

Wardęski, Henryk. *Moje wspomnienia policyjne*. Warszawa: Komenda Główna Policji, 2021.

Wardęski, Henryk. *Moje wspomnienia policyjne*. Warszawa: Stowarzyszenie Policyjny Dom Zdrowia, 1925.

Zamorski, Kordian. „List do Redakcji z 9 VIII 1963 r.”. *Kultura* (Paryż) 9/191 (1963): 157.

OPRACOWANIA

Abramski, Andrzej, Jerzy Konieczny. *Justycjariusze, hutmani, policjanci. Z dziejów służb ochrony porządku w Polsce*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1987.

Anderson, Malcolm. *In Thrall to Political Change: Police and Gendarmerie in France*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Bednarski, Jan. „Rola Policji Państwowej w wojskowym procesie karnym”. *Przegląd Policyjny* 2 (1938): 130–135.

Borkowski, Jan. „Represje policyjne w II RP”. *Pokolenia* 3 (1981): 128–136.

Browder, George C. *Foundations of the Nazi Police State: The Formation of Sipo and SD*. Lexington: University Press of Kentucky, 1990.

Brzęk, Waclaw. „Daktyloskopia w Polsce okresu międzywojennego”. *Problemy Kryminalistyki* 145–146 (1980): 510–523.

Brzęk, Waclaw. „Kryminalistyczne badania broni palnej w praktyce laboratorium policyjnego KG PP w okresie międzywojennym”. *Problemy Kryminalistyki* 164 (1984): 319–330.

Brzęk, Waclaw. „Laboratoria kryminalistyczne Policji Państwowej”. *Problemy Kryminalistyki* 144 (1980): 361–366.

Brzęk, Waclaw. „Pionierzy polskiej kryminalistyki”. *Problemy Kryminalistyki* 155 (1982): 154–167.

Brzęk, Waclaw, Antoni Feluś. „Kryminalistyczne badania dokumentów w świetle polskiej literatury i praktyki okresu międzywojennego”. *Problemy Kryminalistyki* 147–148 (1980): 702–715.

Chojcecka-Boniecka, Izabela, Olgierd Missuna. „Statystyka dochodzeniowo-śledcza”. *Archiwum Kryminologiczne* II, 3–4 (1935/1937): 511–518.

- Czernicki, Karol. „Przestępczość w Polsce w latach 1935–1937 według policyjnej statystyki kryminalnej”. *Archiwum Kryminologiczne* III, 1–2 (1939): 181–222.
- Dąbrowski, Karol. „Ewolucja pojęcia policji w kontekście genezy żandarmerii w Niemczech”. *Studia Iuridica Lublinensia* XXV (2016): 205–218.
- Dąbrowski, S. „Grabowiecki Jan Edward, pseud. Sirkowski (1869–1935)”. *Polski Słownik Biograficzny* VIII (1959–1960): 473–474.
- Dunnage, Jonathan. *Mussolini's Policemen: Behaviour, Ideology and Institutional Culture in Representation and Practice*. Manchester: Manchester University Press, 2017.
- Theories and Origins of the Modern Police*, red. Clive Emsley. Florence: Taylor & Francis Ltd, 2011.
- Emsley, Clive. *Crime, Police, and Penal Policy: European Experiences 1750–1940*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Emsley, Clive. *The English Police. A Political and Social History*. London: Routledge, 1996.
- Getter, Marek. „Przymusiński Franciszek August (Augustyn)”. *Polski Słownik Biograficzny* XXIX (1986): 214–216.
- Hempel, Adam. „Policja granatowa w Generalnej Guberni w latach 1939–1945”, promotor Zygmunt Hemmerling. Praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, 1983.
- Herbst, Stanisław. „Kozolubski Juliusz Marcin (1897–1964)”. *Polski Słownik Biograficzny* XV (1970): 42.
- Horoch, Emil. „Działalność Milicji Ludowej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1919”. *Rocznik Lubelski* XI (1968): 25–39.
- Iwaszko, Stanisław. „Rola i znaczenie Policji Państwowej na Huculszczyźnie”. *Przegląd Policyjny* 1 (1938): 29–44.
- Jadach, Jan. „Policja Państwowa w województwie kieleckim w latach 1919–1939”. *Studia Kieleckie* 2 (1977): 33–47.
- Słownik języka polskiego*, t. IV, red. Jan Karłowicz, Adam Kryński, Władysław Niedźwiedzki. Warszawa: Kasa im. Mianowskiego, 1908.
- Kawka, Władysław. *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*. Wilno: Zakład Administracji i Prawa Administracyjnego Uniwersytetu Stefana Batorego, 1939.
- Kochanowski, Jerzy. „O kształt polskiej policji (styczeń 1917 – listopad 1918)”. *Przegląd Historyczny* 3 (1986): 481–493.
- Konieczny, Jerzy. „Koncepcje taktyczno-kryminalne Józefa Żółtazka”. *Problemy Kryminalistyki* 156 (1982): 351–361.
- Kopczyk, Henryk. „Organy bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej po przewrocie majowym w 1926 roku (Struktura, zakres i niektóre metody działania)”. *Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych* 33 (1983): 185–205.
- Kopczyk, Henryk, Andrzej Peplowski. „Zwalczanie ruchu komunistycznego przez policję polityczną II Rzeczypospolitej (1918–1926)”. *Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych* 31 (1982): 34–57.
- Kozolubski, Juliusz. „Dwudziestolecie Policji Państwowej w Polsce”. *Przegląd Policyjny* 6 (1938): 402–426.
- Lawrence, Paul, Janet Clark, Rosalind Crone, Haia Shpayer-Makov. *The Making of the Modern Police, 1780–1914*, part II, vol. 4–6. [s.l.]: Routledge, 2014.
- Lawrence, Paul, Francis Dodsworth, Robert M. Morris. *The Making of the Modern Police, 1780–1914*, part I, vol. 1–3. London: Routledge, 2014.
- Leinwand, Artrur. *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa w Polsce 1917–1919*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1972.
- Litwiński, Robert. „Eyewitnesses' Accounts as an Historical Source. Research Experiences”. *Acta Poloniae Historica* 97 (2008): 127–136.

- Litwiński, Robert. „Pamięć czy historia? Na marginesie badań nad służbami policyjnymi”. W *Świat z historią*, red. Piotr Witek, Marek Woźniak, 69–74. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010.
- Litwiński, Robert. „Lubelskie służby bezpieczeństwa publicznego w okresie listopad 1918 – lipiec 1919 roku”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska F*, LII/LIII (1997/1998): 362–363.
- Litwiński, Robert. „Okupacyjne losy policjantów w polskiej historiografii. Stan badań i postulaty badawcze”. *Studia Podlaskie XVII* (2007/2008): 283–298.
- Litwiński, Robert. „Uwagi do stanu badań nad Policją Państwową”. *Res Historica* 11 (2000): 11–19.
- Ławnik, Józef. „Represje policyjne wobec ruchu komunistycznego w Polsce 1918–1939”. *Z Pola Walki* 3 (1978): 25–52.
- Ławnik, Józef. *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1979.
- Malec, Jerzy. „Zakres i znaczenie terminu «policja» w literaturze politycznej schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej”. *Studia Iuridica Lublinensia XXV* (2016): 617–628.
- Maroń, Jerzy. *O osobliwościach polskiej historii wojskowości*. Wrocław: Chronicon, 2013.
- Mielnik, Marcin. „U źródeł policji polskiej. Spojrzenie na tradycje w literaturze dwudziestolecia międzywojennego”. *Studia Bezpieczeństwa Narodowego* 8, 13 (2018): 87–98.
- Milczarek, Jan. „Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wieluniu oraz posterunki powiatu wieluńskiego w latach 1918–1939 i ich kancelaria oraz pozostałość aktowa”. *Rocznik Łódzki* 32 (1982): 305–326.
- Misiewicz, Jan. *Służba Policji Państwowej*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1933.
- Misiuk, Andrzej. „Organizacja instytucji policyjnych na ziemiach polskich w latach 1918–1926 (geneza, przemiany ustrojowe i obsada personalna)”, promotor Karol Grünberg. Praca doktorska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1988.
- Misiuk, Andrzej. „Organizacja policji politycznej w Polsce w latach 1919–1923”. *Problemy Kryminalistyki* 185–186 (1989): 329–340.
- Misiuk, Andrzej. „System represji policyjnych wobec ruchu robotniczego w świetle wystąpień posłów komunistycznych w sejmie w latach 1920–1926”. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW* 4 (1985): 759–771.
- Misiuk, Andrzej. „Tworzenie się polskich organów policyjnych w okresie I wojny światowej (1914–1918)”. *Problemy Kryminalistyki* 176 (1987): 247–256.
- Misiuk, Andrzej. *Od MSW do Posterunku PP. Dzieje ustroju organów policyjnych i administracyjnych w II RP w latach 1919–1926*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1988.
- Nagler, Leon. „Międzynarodowa komisja policji kryminalnej”. *Archiwum Kryminalogiczne* I, 1 (1933): 139–142.
- Paleolog, Stanisława. *Policja kobieca w Polsce (1925–1939)*. Warszawa: Komenda Główna Policji, 2020.
- Paleolog, Stanisława. *The Women Police of Poland (1925–1939)*. Westminster: The Association for Moral and Social Hygiene, 1957.
- Paleolog, Stanisława, Paweł Horoszowski. „Sutenerstwo na terenie Warszawy”. *Archiwum Kryminalogiczne* I, 3–4 (1933): 504–510.
- Pamiętniki chłopów*, oprac. Ludwik Krzywicki. Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego, seria I, 1935, seria II, 1936.
- Peiper, Leon. *O instytucji konfidentów i prowokatorów*. Lwów: Głos Prawa, 1931.
- Pepłoński, Andrzej. „Inwigilacja i rejestracja kryminalna w policji państwowej”. *Problemy Kryminalistyki* 164 (1984): 331–338.

- Pepłoński, Andrzej. „Miejsce i rola policji państwowej w zwalczaniu ruchu komunistycznego w Polsce w l. 1918–1926”, promotor Marian Leczyk. Praca doktorska, Wojskowa Akademia Polityczna, 1982.
- Pepłoński, Andrzej. „Organizacja policji kryminalnej w II Rzeczypospolitej”. *Problemy Kryminalistyki* 165 (1984): 466–474.
- Pepłoński, Andrzej. „Udział organów bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej w inwigilacji ruchu komunistycznego w latach 1918–1926”. *Z Pola Walki* 1–2 (1982): 183–198.
- Pepłoński, Andrzej. „Współpraca wojskowych i policyjnych służb informacyjnych w zwalczaniu ruchu komunistycznego w Polsce 1918–1926”. *Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych* 41 (1985): 138–153.
- Pepłoński, Andrzej. „Wyszkolenie w Policji Państwowej”. *Problemy Kryminalistyki* 153–154 (1981): 596–602.
- Piątkiewicz, Józef, Józef Jakubiec. „Daktyloskopia czy alibi?”. *Archiwum Kryminologiczne I*, 1 (1933): 70–82.
- Płoski, Stanisław. „W sprawie zapisek gen. Józefa Kordiana Zamorskiego”. *Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939 VIII* (1964): 155–156.
- Popławski, Jan. „Organizacja szkolenia Policji Państwowej w Polsce w okresie międzywojennym”. *Problemy Kryminalistyki* 161 (1983): 498–507.
- „Pytłasiński Władysław, pseud. Pytłas”. *Polski Słownik Biograficzny XXIX* (1986): 521–522.
- Radzinowicz, Leon. „Przestępczość w Polsce w latach 1924–1933 na podstawie policyjnej statystyki kryminalnej”. *Archiwum Kryminologiczne II*, 1–2 (1935/1937): 1–132.
- Radzinowicz, Leon. „Struktura przestępczości w Polsce w świetle statystyki sądowej”. *Archiwum Kryminologiczne II*, 3–4 (1935/1937): 361–439.
- Reszczyński, Aleksander. „Policja a społeczeństwo”. *Przegląd Policyjny* 2 (1938): 91–96.
- Rokicki, Czesław. „Policja w pamiętnikach chłopów”. *Przegląd Policyjny* 4 (1937): 306–311.
- Siemak, Zbigniew. „Stan badań nad źródłami o Policji Państwowej województwa lubelskiego z lat 1919–1939”. *Przegląd Policyjny* 1 (2005): 48–55.
- Sitkowski, Antoni. „Instytucja *dossiers* na usługach policji”. *Archiwum Kryminologiczne I*, 3–4 (1933): 489–497.
- Sitkowski, Antoni. „Statystyka przestępczości zawodowej na terenie Warszawy”. *Archiwum Kryminologiczne I*, 3–4 (1933): 498–503.
- Sobolewski, Władysław. „Laboratoria i instytucje kryminalistyczne. Z okazji dziesięciolecia laboratorium policyjnego w Warszawie”. *Przegląd Policyjny* 5 (1937): 322–337.
- Stawecki, Piotr. „Maleszewski (Jaxa–Maleszewski) Janusz Zygmunt Jakub, pseud. Zygmunt Jagrym (1879–1942)”. *Polski Słownik Biograficzny XIX* (1970): 305–306.
- Stawecki, Piotr, Alina Szklarska-Lohmannowa. „Nagler Leon (1884–1939)”. *Polski Słownik Biograficzny XXII* (1977): 441.
- Stobiecki, Rafał. *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020.
- Strasman, Henryk. „Zwalczanie przestępczości zawodowej”. *Archiwum Kryminologiczne I*, 3–4 (1933): 465–476.
- Strasman, Henryk, Józef Jakubiec. „Oględziny miejsca przestępstwa”. *Archiwum Kryminologiczne I*, 3–4 (1933): 477–488.
- Strzelecki, Władysław. *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia grodowego do granatowej armii*. Warszawa: Instytut Propagandy Państwowo-Twórczej, 1934.
- Szymiczek, Franciszek. „Kocur Adam (1894–1965)”. *Polski Słownik Biograficzny XIII* (1967–1968): 233–234.
- Urbański, Krzysztof. „System represji wobec KPP w świetle praktyki województwa kieleckiego w latach 1918–1939”. *Z Pola Walki* 3 (1976): 33–58.

- Wijaczka, Jacek. „Historiografia polska epoki wczesnonowoczesnej po 1989 roku. Próba oceny”. *Historyka* 47 (2017): 7–75.
- Zyśko, Wojciech. „Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918–1939 i ich pozostałość aktowa w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie”. *Archeion* 46 (1967): 139–153.
- Żółtaszek, Józef. „Koordynacja działań śledczych według *modus operandi*”. *Przegląd Policyjny* 1 (1938): 7–12.
- Żółtaszek, Józef. „Polityka bezpieczeństwa”. *Przegląd Policyjny* 2 (1937): 82–97.
- Żółtaszek, Józef. „Usprawnienie organizacji bezpieczeństwa publicznego”. *Przegląd Policyjny* 2 (1938): 82–90.
- Żółtaszek, Józef. „Uwagi o organizacji oddziałów policyjnych”. *Przegląd Policyjny* 3 (1936): 194–201.
- Żółtaszek, Józef. *U podstaw organizacji służby bezpieczeństwa*. Warszawa: [s.n.], 1930.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

- Zamorski, Krzysztof. „Doświadczenie historiografii PRL z perspektywy przełomu 1989 roku”. XX Powszechny Zjazd Historyków Polskich. <http://xxpzhp.umcs.lublin.pl/referaty/> (dostęp 12.04.2021).

